

З. В. ФІЛОНЧУК

Південноукраїнський інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

ЕКОНОМІЧНА СОЦІОЛОГІЯ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття розкриває роль економічної соціології у підготовці вчителя до формування економічної культури учнів.

Ключові слова: економічна соціологія, економічна культура, економічна свідомість.

Постановка проблеми. В сучасних складних соціально-економічних умовах особливої актуальності набуває питання формування економічної культури населення, в тому числі учнівської молоді. Адже, розуміння соціально-економічних трансформацій неможливе без урахування культурного контексту, у якому здійснюється розвиток економічних та соціальних процесів. У свою чергу подальший соціально-економічний розвиток залежить від змін в економічній культурі та свідомості населення [5].

Економічна соціологія досліджує феномени господарського життя із соціологічного погляду. Сферою її інтересів і об'єктами дослідження є закономірності, що керують економічними процесами, коли ці процеси мають одночасно й характер соціальних процесів. Найбільш важливі проблеми економічної соціології визначені у фундаментальних працях С.О.Матвєєва, Л.І.Лясоти, М.П.Лукашевича, С.Л.Катаєва, Т.О.Єфременко та інших.

Предметом економічної соціології є соціально-економічні відносини, які виникають у економічній сфері суспільного життя і відображають неоднакові соціальні позиції в ньому людей різних соціальних груп та класів, соціальних організацій та інститутів. При цьому економічна соціологія вивчає економічну дію як форму соціальної дії, що укорінена в соціальних структурах, якими є саме господарчі структури, вважає М.П.Лукашевич. Принциповими джерелами господарчої мотивації, поряд з економічним інтересом, є соціальні норми і примус. На думку українських соціологів, подібне розуміння означає включення економічної дії в соціальні контексти і визнання її соціального укорінення [5].

Однією із центральних проблем, що їх вивчає економічна соціологія, є теорія економічної культури, яка набуває особливої актуальності за умов глибинних інституціональних змін, коли відбувається суцільна трансформація цінностей та норм економічного буття, зазначає Т.О.Єфременко [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування і розвитку української економічної культури досліджували С.О.Матвєєв, Л.І.Лясота, М.П.Лукашевич, В.Є.Пилипенко, Т.О.Єфременко та інші. С.О.Матвєєв, Л.І.Лясота трактують економічну культуру як комплекс уявлень, переконань, звичок, стереотипів поведінки, які реалізуються в економічній сфері суспільства й пов'язані з економічною діяльністю. Ними визначені базові елементи економічної культури, такі як економічні цінності, ідеали, норми, стереотипи, звички тощо [6].

М.П.Лукашевич економічну культуру визначає як сукупність соціальних цінностей і норм, що є регуляторами економічної поведінки й виконують роль соціальної пам'яті економічного розвитку. Ним визначені її особливості: по-перше, економічна культура охоплює ті цінності та норми, що виникають з потреб економіки і впливають на неї; по-друге, основним каналом впливу на економіку є не будь-яка поведінка, а насамперед – економічна. Крім того, у трансляції економічної культури, у вибракотуванні одних її елементів й впровадженні інших надзвичайно велику роль мають політичні групи влади. Їхнє величезне значення як провідника впливу культури на економіку – особливість саме

економічної культури; по-третє, економічна культура значно більше, ніж інші, орієнтована на управління поведінкою людей [5].

Слід зазначити, що поняття «економічна культура» є складною науковою категорією, визначенням змісту якого займалися представники різних наук – економіки, психології, соціології, філософії тощо. Оскільки саме економічна соціологія надає можливість узагальненого підходу до аналізу взаємозв'язків між економічною культурою та соціально-економічним розвитком країни, доцільно дослідити роль економічної соціології у підготовці вчителів до формування економічної культури учнів.

Мета статті полягає у визначенні ролі економічної соціології у підготовці вчителів до формування економічної культури учнів.

Основна частина. Економічна культура є підсистемою загальної національної культури й тісно пов'язана з іншими її складовими: політичною, правовою моральною, релігійною та іншими. Вона є продуктом історичного економічного досвіду суспільства в цілому, так само, як і особистісного життєвого досвіду, що робить певний внесок у соціалізацію кожного індивіда. Слід зазначити, що цінності й норми як елементи економічної культури мають організаційну спрямованість – активізувати населення на ті чи інші дії. Оскільки у реальному житті економічна і соціальна сфера функціонують як єдине ціле, соціальні відносини завжди проникнуті економічними. Існує тісний зв'язок між станом соціально-економічного розвитку країни та рівнем економічної культури населення.

За С.О.Матвєєвим та Л.І.Лясотою, економічна культура формується специфічними соціально-економічними процесами і, у свою чергу, справляє на всю сукупність економічних процесів даного суспільства значний вплив. Кожній економічній системі відповідає особлива будова економічної культури, яка в кожній конкретній країні проявляється в національних специфічних формах. Як зазначають українські соціологи, найважливішим наслідком політичних та соціально-економічних реформ в Україні стало відродження економічних класів, а саме представників капіталу та найманої праці. За соціально-професійними та культурно-освітніми характеристиками можна визначити середній клас в Україні [6].

Майнова диференціація стала джерелом аномії, тобто розбіжностей між цінностями, що формуються, і наявними способами їх досягнення. Що в свою чергу визначило формування в масовій економічній свідомості феномену амбівалентності (у соціології термін «амбівалентність» уперше застосував Р.Мертон, яку він розглядав як подвійність та суперечливість соціальної позиції). Найяскравіше амбівалентність простежується у паралельній орієнтації особистості на взаємовиключні цінності та норми. Людина наділена амбівалентною свідомістю здатна декларувати свою прихильність до ринкової економіки і виступати за тверді ціни; підтримувати ідею ринкової економіки і негативно ставитись до підприємців. Феномен амбівалентності масової економічної свідомості є продуктом сучасних полікультурних та економічних змін у нашій країні, що призвели до соціально-економічної нестабільності.

Таким чином, реформування економіки в бік певних груп, непослідовність реформ призвели до розшарування населення і відповідно формування елітарної та масової економічної культури (за критерієм належності до певного класу).

Масова економічна культура є важливим фактором оновлення економіки та розвитку трансформаційних процесів. Саме теорія трансформації, на думку С.Л.Катаєва, дозволяє збагнути механізми, передумови і тенденції розвитку сучасного суспільства. Трансформація – це процес набуття суспільством нових рис, що відповідають вимогам часу. Вона означає перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін та сфер суспільного життя, в тому числі економічного. Відоме положення про одночасність змін у взаємопов'язаних сферах, наприклад, економічній свідомості й економічній поведінці, в умовах нашого суспільства порушується. Засоби масової інформації, сучасна освіта, різноманітні форми допомоги розвинутих держав в галузі інформації та інше створюють

умови для випередження соціокультурної сфери (у деяких її проявах) відносно економіки і політики [4].

У розвинутому суспільстві людина прагне, щоб її потреби відповідали можливостям, не намагаючись порушити цей баланс. Існує соціально схвалений механізм досягнення нормального рівня життя, закріпленого нормами моралі, засвоєного права, стійким соціальним контролем. У кризовий період, обтяжений не тільки економічними, але й фундаментальними соціальними проблемами, баланс потреб і можливостей порушується. Пострадянське суспільство ще не виробило стійких, прийнятних для більшості уявлень про обґрунтованість потреб. Зрівняльний розподіл досить міцно закріпився у свідомості багатьох людей як справедливий. Відносно малі розбіжності в рівні життя більшості населення були міцним нормотворчим чинником.

Майнова диференціація стала джерелом аномії, психологічним наслідком якої є поширеність занижених самооцінок особистості, відчуття безпомічності, ізоляціонізм, безвідповідальність, зниження моральних цілей. Аномія виражає ставлення людини до норм і цінностей суспільства. Подолання аномії є стрижневим у процесах трансформації нормативної сфери суспільства. У кризовому суспільстві створюються уявлення про престижне суспільне становище, проте засоби його досягнення найчастіше стають неприпустимими для нормального суспільства. У суспільно-політичній сфері аномія супроводжується підсиленням авторитаризму, політичного екстремізму й етноцентризму.

Соціально-політична рівність закріпилась у свідомості більшості населення України під впливом колишніх ідеологічних уявлень. Це й зумовлює претензію на приблизно однаковий рівень життя. Фактична ж нерівність сприймається як порушення справедливості, що є виправданням нормо руйнівних дій величезної кількості людей.

У сучасній Україні реклама, засоби масової інформації, система освіти сприяють формуванню потреб у високому рівні життя. Проте в країні досить значний прошарок населення, який не може його собі забезпечити.

Перспективи розвитку країни та сучасне становище у суспільстві вказують на те, що матеріальні проблеми для більшості населення вирішені не будуть, тому потрібно готувати себе до бідності вважає С.Л.Катаєв. Ним визначені структурні компоненти культури бідності. Це, по-перше, самообмеження в потребах і споживанні та дотримання тези: «Хочу тільки те, що можу»; по-друге, блокування в собі почуття заздрості, адже майнова диференціація посилюється, тому підстави для зіставлення можливостей багатих і бідних зростатимуть; по-третє, переорієнтація потреб в духовну сферу, якщо в задоволенні матеріальних потреб є обмеження, то в задоволенні духовних потреб обмежень не має.

На думку С.Л.Катаєва, вирішення проблем бідності можна досягти трьома шляхами: це висування вимог до влади, роботодавців щодо поліпшення умов існування; докладання власних зусиль для досягнення багатства, пошуки вдачі, підвищення кваліфікації, невтомна праця; зміна своїх потреб, формування культури бідності [4].

Варто знати про всі шляхи, проте кожен обирає сам. Подолання кризи може означати не зміну соціально-економічних умов існування, а зміну особистого погляду на життя. Такий підхід відповідає ментальним особливостям українського народу, християнським цінностям православ'я, де бідність розглядається як умова життя, що духовно облагороджує. Православ'я обумовило існування бідності як типу культури.

Висновки. Вищезазначене дає підстави для наступних висновків: економічна соціологія у підготовці вчителя до формування економічної культури учнів надасть можливість визначити основні тенденції у становленні та розвитку українського суспільства; підходи до сутності поняття «економічна культура» та її трансформацій; шляхи формування масової економічної культури в умовах амбівалентності та аномії; через соціальні ролі формувати якості особистості, важливі для розвитку її економічної культури.

Більш детальний розгляд основних тенденцій може бути здійснений у подальших наукових розвідках.

Література

1. Возний К.З. Економічна поведінка людини та її ментальні мотиви// Актуальні питання економіки. – 2009. - №5. – с.3-15
2. Єфременко Т.О. Рівень економічної культури пересічного громадянина України (за даними експертного опитування)//Український соціум. – 2006. - №1(12). – с.88-96.
3. Касьянов Г. Україна 1991-2007: нариси новітньої історії. – К.: Наш час, 2008. – 432 с.
4. Катаєв С.Л. Сучасне українське суспільство: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 200 с.
5. Лукашевич М.П. Соціологія економіки: Підручник. – К.: Каравела, 2005. – 288 с.
6. Матвеев С.О., Лясота Л.І. Економічна соціологія: Підручник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 184 с.
7. Пилипенко В.Є Людина в ринковому суспільстві: орієнтації, поведінка, культура. – К.: ПЦ «Фоліант», 2005. – 224 с.

Надійшла до редколегії 21.09.2010

Филончук З.В. Экономическая социология как составная часть подготовки учителя к формированию у учеников экономической культуры

Статья раскрывает роль экономической социологии в подготовке учителя к формированию экономической культуры учеников.

Ключевые слова: *экономическая социология, экономическая культура, экономическое сознание.*

Filonchuk Z.V. Economic sociology as a component of preparation of teacher for forming of economic culture of pupils

The article exposes the role of economic sociology in preparation of teacher for forming of economic culture among pupils.

Key words: *economic sociology, economic culture, economic conscience.*